

Justus Hartnack

29.5. 1912 – 1.5. 2005

Justus Hartnack, der døde i maj 2005 næsten 93 år gammel, blev kendt af tusindvis af danske studerende, der fulgte hans filosofikumundervisning ved Aarhus Universitet fra hans tiltræden i 1954 til han lod sig pensionere i 1972. Men han blev også kendt som inspirerende formidler af filosofi langt uden for akademiske kredse. Han modtog således i 1983 radioens Rosenkjær-pris.

Johan Justus Daniel Gustav Volmer Hartnack blev født 29 maj 1912. Hans far var officer, og efter matematisk/naturvidenskabelig studentereksamen fra Sorø Akademi fulgte han familietraditionen og gennemførte en officersuddannelse. Han var som kaptajnløjtnant i Livgarden næstkommanderende på Amalienborg 9. april 1940. Ved siden af officerstjenesten havde han taget filosofikum og fulgt forelæsninger i filosofi på Københavns Universitet. Efter at være flygtet til Sverige i 1943 begyndte han for alvor at studere filosofi ved Universitetet i Uppsala, hvor han blev stærkt påvirket af den logiske positivisme. Han forlod hæren og bestod magisterkonferens i filosofi i 1946 i København. Umiddelbart derefter fik han ansættelse som visiting lecturer og senere associate professor ved Colgate University i staten New York i USA.

Her skrev han sin disputats: *The Problem of Perception in British Empiricism*, som blev antaget og forsvaret i København i 1950. Samme år søgte han et professorat ved Københavns Universitet som imidlertid efter forelæsningskonkurrence blev besat med Bent Schultzer. Professor Svend Ranulf fra Aarhus Universitet var medlem af bedømmelsesudvalget og fik et så godt indtryk af Hartnack at han begyndte at arbejde på selv at blive overført til et professorat i sociologi, så Hartnack kunne få lejlighed til at søge et filosofiprofessorat i Århus. Inden denne plan kunne realiseres døde Svend Ranulf imidlertid pludseligt.

Til det professorat, der derved blev ledigt, var der 6 ansøgere som ud over Hartnack omfattede Mogens Blegvad, Johs. Witt-Hansen, Knud Grue-Sørensen (senere professorer ved Københavns Universitet og Lærerhøjskolen) samt Manfred Moritz (senere professor i Lund). Et flertal pegede på Justus Hartnack og Universitetet fulgte flertallets indstilling og 1. juli 1954 tiltrådte Hartnack sin nye stilling, 42 år gammel.

Under sin ansættelse i USA havde han fået stærke indtryk af den analytiske "ordinary language" philosophy som var under udvikling i England især under indflydelse af Gilbert Ryle og J.L.Austin i Oxford og de cirkulerende notater fra Ludwig Wittgensteins seminarer i Cambridge i 1940'erne. Allerede i disputatsen var Hartnack præget af denne retnings forsøg på at løse filosofiske problemer ved at skelne klart mellem de mange forskellige betydninger centrale filosofiske ord kan have, og som ofte spiller en uerkendt rolle bag om de officielle definitioner filosoferne giver af dem. I en række artikler om perception, fri vilje og kausalitet viste han stor sikkerhed i at anvende denne metode.

Det var en stærk tiltro til at begrebslig analyse af sådanne dagligsproglige udtryk kunne være nøglen til at løse eller opløse traditionelle filosofiske problemer som Hartnack bragte med sig til Århus – en optimistisk holdning som han delte med en hel generation af engelsk-amerikanske filosoffer hvoraf mange var kommet tilbage til filosofien efter hen ved 5 års praktisk arbejde i forskellige former for sejrrig krigstjeneste; en optimistisk holdning som det kan være svært for senere generationer at leve sig helt ind i.

Hans første opgave i Århus var undervisningen til filosofikum. Allerede til første års undervisning skrev han sin egen lærebog til kurset: Filosofiske problemer og filosofiske argumentationer som siden udkom i mange oplag, og som klart og kortfattet fører de studerende gennem filosofiens historie fra de førsokratiske filosoffer og frem til det der dengang var den allernyeste analytiske filosofi – hele vejen igennem med fremhævelse af argumentets struktur og betydning og uden nogen form for forsøg på historisk situering. Det var logikken i den historiske udvikling af filosofien der interesserede ham, ikke dens sociale forudsætninger og virkninger.

Bogen eksemplificerede Hartnacks stærke overbevisning om filosofiens autonomi. Det afgørende var at kunne skelne de logiske relationer som var filosofiens genstand, fra de historiske eller empiriske relationer der var videnskabens genstand. Særlig magtpåliggende var det for ham at sondre mellem filosofi og psykologi. For ham at se var det største problem i den danske filosofi fra Høffding til Jørgen Jørgensen at man sammenbandede disse to områder. Han betragtede det som noget nær en filosofisk skandale at man på Københavns Universitet kunne undervise studerende i filosofi på grundlag af en bog med titlen Psykologi på biologisk grundlag – som Jørgen Jørgensens store bog til filosofikum hed. Hartnack udtrykte stor respekt for Jørgen Jørgensens encyklopædiske viden, men var i stærk opposition til dennes vedvarende bestræbelser på at belyse sammenhænge mellem filosofi og videnskab.

For Hartnack måtte de erkendelsesteoretiske problemer løses med filosofiens egne midler. Hartnacks udtalte og kompromisløse filosofiforståelse var inspirerende og frigørende for nogle; men den gjorde det dog også vanskeligt at tydeliggøre den indholdsmæssig forbindelse mellem filosofikum og de studerendes forskellige fagstudier. Ikke desto mindre var filosofikum i Århus noget de studerende tog alvorligt, og som mange - måske navnlig efterfølgende - opdagede at de havde haft stor nytte af.

Han udarbejdede også en lille lærebog i logik, og i 1960 kom hans bog om Wittgenstein og den moderne filosofi som også blev pensum til filosofikum. Bogen, som hurtigt efter blev oversat til engelsk og en række andre sprog, bl.a. japansk, er internationalt set et af de første forsøg på at give en indføring til Wittgensteins filosofi set i lyset af den posthumt udgivne Philosophische Untersuchungen (1953). Der er næppe noget værk af en dansk filosof der har haft en tilsvarende international udbredelse siden Harald Høffdings Den nyere filosofis historie. Bogen var i høj grad med til at sikre Hartnack et navn uden for landets grænser og i løbet af sin ansættelse i Århus tog han imod flere tilbud om at vende tilbage til USA. Han var således gæsteprofessor ved Vassar College i 1958-59 og ved New York University i 1966-67.

I løbet af 1960erne satte det man kalder uddannelseseksplosionen, for alvor ind. Antallet af studerende som skulle tage filosofikum steg, hvilket begrundede ansættelsen af flere og flere lærere. Samtidigt begyndte

antallet af fagstuderende at vokse. Der opstod et ganske produktivt miljø, ikke mindst omkring Filosofisk Forening og tidsskriftet Philosophia som Hartnack oprindeligt havde startet som et uprætentiøst diskussionsforum for studerende under det ikke helt uprætentiøse navn Philosophia Arhusiensis.

I 1972 fyldte han 60 år, og Institutet fejrede ham med et særnummer af Philosophia Arhusiensis. Kort efter gik han på pension, samtidigt med at han tiltrådte en særdeles attraktiv stilling som Distinguished Professor på New York State University at Brockport. Hans generelt konservative observans gjorde at han ikke så med sympati på studenteroprøret og den marxisme der bredte sig på universitetet efter den nye styrelseslov i 1970. I modsætning til hvad der er blevet hævdet, var der dog på ingen måde tale om at han flygtede eller forlod Institutet i protest. På trods af – eller måske netop på grund af – de klare forskelle i synspunkter kom det aldrig til nogen form for direkte konfrontation mellem Hartnack og det flertal af yngre lærere og studerende der besatte pladserne i de nye styrende organer fra 1971. Helt til sin afgang fungerede Hartnack som loyalt og aktivt medlem af det nye studienævn.

I 1977 trak han sig tilbage fra sin stilling i USA og slog sig i nogle år ned i Oxford hvor han tilbragte et meget aktivt otium. En stor del af hans forfatterskab er udgivet i årene efter hans afgang. Ordinary Language-filosofien som han havde identificeret sig så stærkt med løb mere eller mindre ud i sandet i løbet af 1970erne, og centrum for den mere og mere tekniske analytiske filosofi flyttede fra England til USA. For Hartnack videreførtes interessen for de logiske dimensioner ved sproget dog i en tilsyneladende overraskende interesse for udviklingen i den tyske idealisme fra Kant til Hegel.

I 1960erne havde Kants filosofi stået i centrum for Hartnacks filosofiske arbejde. I 1965 udkom Kants Erkendelsesteori, året efter en oversættelse af dele af Kants erkendelsesteoretiske og etiske arbejder samt en indledning hertil. I 1968 udgav han en lille bog, Immanuel Kant, som i koncentreret form behandlede Kants etik og erkendelsesteori.

Mens Kant i de følgende år fortsat var i centrum for mange analytiske filosofers arbejde, gik det anderledes med Hartnack efter at han havde forladt Århus. Hartnacks genlæsning og fortolkning af Kant i lyset af den begrebsanalyse, som var hans vigtigste filosofiske redskab, skulle vise sig at være et springbræt til studier i den tyske idealisme i almindelighed og Hegels filosofi i særdeleshed. For Hartnack var beskæftigelsen med tidligere filosoffer en del af et sammenhængende projekt hvis kerne formuleres klart i indledningen til Fra Kant til Hegel. En nyfortolkning (1979).

Tanke og sprog – og dermed også bevidsthed og sprog, selvbevidsthed og sprog og filosofi og sprog – er uadskillelige. Denne grundtanke binder Hartnacks læsning af Wittgenstein og Hegel sammen. I 1990 udsendte han Hegels Logik (en bog der også er udkommet på engelsk).

Sideløbende med studierne i Hegels filosofi beskæftigede Hartnack sig i 1980erne med centrale spørgsmål i politisk filosofi. Også her er hans arbejde præget af den dobbelthed, som ovenfor er fremhævet vedrørende hans erkendelsesteoretiske arbejde. På den ene side ville han gennem analyser som skulle være hævet over

personlig politisk og ideologisk stillingtagen, blotlægge begrebsmæssigt nødvendige sammenhænge og præcisere indhold og status af centrale politiske begreber som frihed, lighed og retfærdighed. På den anden side rettede han opmærksomheden mod begreber, som uundgåeligt stod i centrum af den dagsaktuelle politisk-ideologiske debat. Hartnack har som nævnt aldrig lagt skjul på sin konservative grundholdning til samfundspolitiske spørgsmål; men han ville altså samtidig insistere på at hans politiske filosofi der leverer argumenterne for denne grundholdning, hviler på tvingende argumenter og er helt uden indflydelse fra personlige vurderinger.

I 1980 udgav han bogen Menneskerettigheder. Den dannede delvis grundlag for Human Rights. Freedom, Equality, and Justice fra 1986. Flere af temaerne fra disse bøger blev også behandlet i foredrag holdt i Danmarks Radio i 1984 forbindelse med modtagelsen af Rosenkjær Prisen og efterfølgende udgivet i Grundtræk af politisk filosofi (1984). Hartnack beskæftigede sig i disse værker med problemstillinger der også stod til debat især i den amerikanske politisk filosofi bl.a. med udgangspunkt i John Rawls' og Robert Nozicks værker.

Justus Hartnack opnåede international anerkendelse og han omtales fortsat med respekt i fagkredse. Hartnack fik imidlertid en ganske særlig betydning for en gruppe fagstuderende i filosofi, der havde Hartnack som lærer i Århus i 60'erne. Han viste os en helt usædvanlig tillid i mange forskellige sammenhænge: ved at invitere os til at medvirke som forelæsere ved filosofiundervisning, ved at give os opgaver med oversættelse og introduktion af filosofiske klassikere, ved at starte tidsskriftet Philosophia Arhusiensis, der først og fremmest skulle være filosofisk diskussionsforum for studerende i filosofi - og ofte ved varm og personlig støtte til den enkelte studerende. Hartnack bidrog også til at give os, hans studerende, en international orientering fra vores første studieår. Nogle af tidens største filosoffer i den engelske analytiske tradition blev inviteret til Århus.

For flere tidligere studerende blev Hartnack også en god ven, og han opretholdt en livslang tilknytning til instituttet i Århus. Han vendte ofte tilbage til sit gamle institut, hvor han bl.a. ved egne runde fødselsdage afholdt forelæsninger. I forbindelse med Hartnacks 90 års fødselsdag i 2002 besluttede instituttet at ære ham ved at indstifte en årlig 'Justus Hartnack Lecture' med internationale gæsteforelæsere. I fremtiden giver dette os og instituttets studerende lejlighed til i taknemmelighed at erindre hans indsats.

Hans Fink & Uffe Juul Jensen